దేవాలయం

పెద్దకథ — శ్రీ జి. సి. రామకృష్ణ

కొన్నాళ్ళపాటు ఇద్దరు యువకులు సుందరమ్మ గారి దగ్గరకు వచ్చి తాము హార్మోనియం, మృదంగం వాయిస్తామనీ, ఆ చిన్నవాని పాటకు ఆ వాయిద్యాలు జోడిస్తే ఇంకా ఎంతో ఆనందంగా ఉంటుందనీ చెప్పారు.

సరేనని సుందరమ్మ భర్త నడిగి మూడు వందల రూపాయలు తీసుకొని, ఒక మంచి హార్మోనియం, మృదంగం తెప్పించింది.

గుడ్డి చిన్నవాడి పాట వినడానికి అంతకు పూర్వం వచ్చే జనం పదింతలు ఎక్కువగా వస్తూ ఉండేది. కాని యీ వాయిద్యాలతో కూడా అతని సంగీతానికి కొత్త సొంపులు రావడంతో, సాయంత్రం అయ్యేసరికే వెయ్యిమందికి పైగా దేవాలయం ముందు కూర్చొని ఆనందించేవారు. వెళ్ళేటప్పుడు దేవుడికి నమస్కరించి, సుందరమ్మకు కూడా నమస్కరించి వెళ్తుండేవారు.

తాను కట్టించిన చిన్న దేవాలయం, ఇంత మంది మానవుల్ని ఆకర్షిస్తుందని ఆమె ఎన్నడూ అనుకోలేదు. అది సీతారాముల దేవాలయం అని అక్కడికి వచ్చే వేలకొలది ప్రజలు నమస్కారాలు పెట్టి వెళ్ళిపోతూ ఉండేవారు. కానీ, అది గుడి కాదనీ, ఒక మహా వీరుని సమాధి అని ఆమెకు ఎప్పుడూ జ్ఞాపకం ఉండేది. ఆ సంగతి ఆమె భర్తకు మాత్రమే తెలుసు.

చిన్నతనంలోనే తల్లిదండ్రుల్ని పోగొట్టుకొని జీవితంమీద విరక్తి చెంది సన్యసించి, స్వార్థాన్ని జయించాలని పదిహేను సంవత్సరాలు పోరాడి, యుద్ధశాంతి లేక అన్నీ ఊరికే [illegible], దేశమంతా తిరిగి తిరిగి, ఆఖరికి ఒక అందమైన ఆడదాని కౌగిలిలో చిక్కి ప్రాణాలు పోగొట్టుకున్న మహా వీరుడు ఆ దేవాలయం కింద పూడ్చిపెట్టబడ్డాడని ఎవ్వరికీ తెలియదు.

దివ్యమైన సంగీతం, దానికి తగిన శ్రావ్యమైన వాయిద్యాలూ కలిసి, ఆ తోటలో నుండి ఏదో దివ్యసందేశం లోకానికి వినిపిస్తున్నట్టుండేది.

సాయంత్రం కాకముందే భోజనాలు పూర్తి చేసుకొని, చుట్టుపక్కల పల్లెల నుండి వేలకొలది జనం, ఆ తోటలో చేరేవారు. సుందరమ్మ ఆ జనాన్ని చూచి సంతోషం పట్టలేక, సంగీత ప్రభావానికి తన్మయత్వం చెంది, కన్నీరు కారుస్తూ స్పృహతప్పి పడి పోయేది. అందరూ ఆమెకు ఉపచారాలు చేసేవారు. ఆమె పాదధూళి తగిలితే పవిత్రమయి పోతామని కొందరు భక్తులు తహతహ లాడి పోయేవారు.

కొంత కాలం గడిచింది.

మనుషులందరూ ఒకే విధంగా ఎన్నటికీ ఉండరు.

హార్మోనియం వాయించే యువకుడు తల గిరగిరా తిప్పుతూ, సుందరమ్మనే చూస్తూ, చేతి వేళ్లు యంత్రాలలాగా ఆడిస్తూ, తాను హార్మోనియం వాయించడం సుందరమ్మను తృప్తిపరచడానికే వాయిస్తూ ఉండేవాడు.

ఇక మద్దెల వాయించేవాడు హార్మోనిస్టు కన్నా తక్కువైనవాడు కాదు.

ఎంతసేపటికీ అతని కళ్లు సుందరమ్మను చూస్తూనే ఉండేవి.

పాపం! అతని మద్దెల వాయిద్యం విచిత్రమైన వాయిద్యం. ఎటువంటి వాడైనా మద్దెల వాయించేటప్పుడు పెదిమలు బిగబట్టి మెడ ముందుకూ వెనక్కూ తిప్పుతూ వాయించాల్సిందే. వాడు సుందరమ్మను చూస్తూ మద్దెల వాయించేటప్పుడు, ఆమెను వెక్కిరిస్తున్నట్టుండేది.

వాళ్ళ చూపులు భరించలేక ఆమె మౌనంగా కూచునేది.

కాని ఆ గుడ్డి చిన్నవానికి సుందరమ్మ రూపం ఎటువంటిదో తెలీదు. అతడు ఈ ప్రపంచంలో పుట్టినప్పటి నుండీ, అందమయిన వస్తువు ఎలా ఉంటుందో చూడనేలేదు. అంతా చీకటి. ఆ గుడ్డివాడు, సుందరమ్మ తనను అక్కడనే ఉండమనీ, తాను భోజనం పెడతాననీ ఆదరించినపుడు, ఆమెను చూడడానికి కళ్లుంటే అని చింతించాడు కానీ, అతని మనోనేత్రం ముందు, ఒక బ్రహ్మాండమైన దయాస్వరూపం అతనికి గోచరించింది. ఒక వస్తువు చిన్నది, పెద్దది అనే భేదం తెలుసుకోడానికి ఆ గుడ్డివాడికి కొన్ని సంవత్సరాలు పట్టింది కానీ, సుందరమ్మ ప్రేమ స్వరూపాన్ని తన హృదయంలో చిత్రించుకోడానికి ఒక క్షణం కూడా పట్టలేదు. ఆ హార్మోనిస్టూ, ఆ మద్దెల వాయించేవానికీ, సుందరమ్మ ఒక అందమయిన ఆడదానిలాగే కనిపించేది. కాని ఆ గుడ్డి చిన్నవానికి, "సుందరమ్మ తల్లి" ఒక ఉన్నత నిత్యమయిన బ్రహ్మాండమయిన దయాస్వరూపం.

ఒక రోజు హార్మోనిస్టు చాలా సాహసం చేసి, ఆమెకు తన కోరిక మనవి చేసుకున్నాడు. అతనిమీద ఆమెకు జాలి కలిగింది. ఆమెకు ఎంత జాలి కలిగిందంటే, 'తనకు పెళ్ళి [illegible] ఉన్నట్టయితే ఎంత బాగుండేది, వీడికి పెళ్ళిచేసి వీడి యొక్క కోర్కె [illegible] పోయేది,' అనుకుంది. పాపం! ఆమెకు అంత అదృష్టం కలగలేదు.

ఆ హార్మోనిస్టు ఆమె ఏమంటుందోనని గాఢంగా ఎదురుచూస్తున్నాడు. ఆమె ఏమీ పలకలేదు. వాళ్ళ సంగతి ఆమెకు చాలా రోజులనుండి తెలుసు. అందువల్ల ఆమె కొంతసేపు మౌనంగా కూచొని "నాయనా! నా అందం చూచి, ఒక మహాపురుషుడు భ్రమపడి, ప్రాణాలే పోగొట్టుకున్నాడు. మీ సంగతి నా భర్తకు తెలిసిందంటే చాలా ప్రమాదం" అని అతనిని జాలిగా చూసింది.

ఇంక ఏమీ మాట్లాడకుండా లేచి పోయాడు హార్మోనిస్టు. అది [illegible] ముఖం చూచి, మద్దెల వాయించేవాడు సంగతి అంతా బాగా అర్థం చేసుకొని మౌనంగా ఊరుకున్నాడు.

పాపం! వాళ్ళిద్దరికీ, లోకానికంతా [illegible] అందగాళ్ళనే అభిప్రాయం ఉండేది. అందుకు [illegible] అందమయిన ఆడవాళ్ళందరూ, తమ

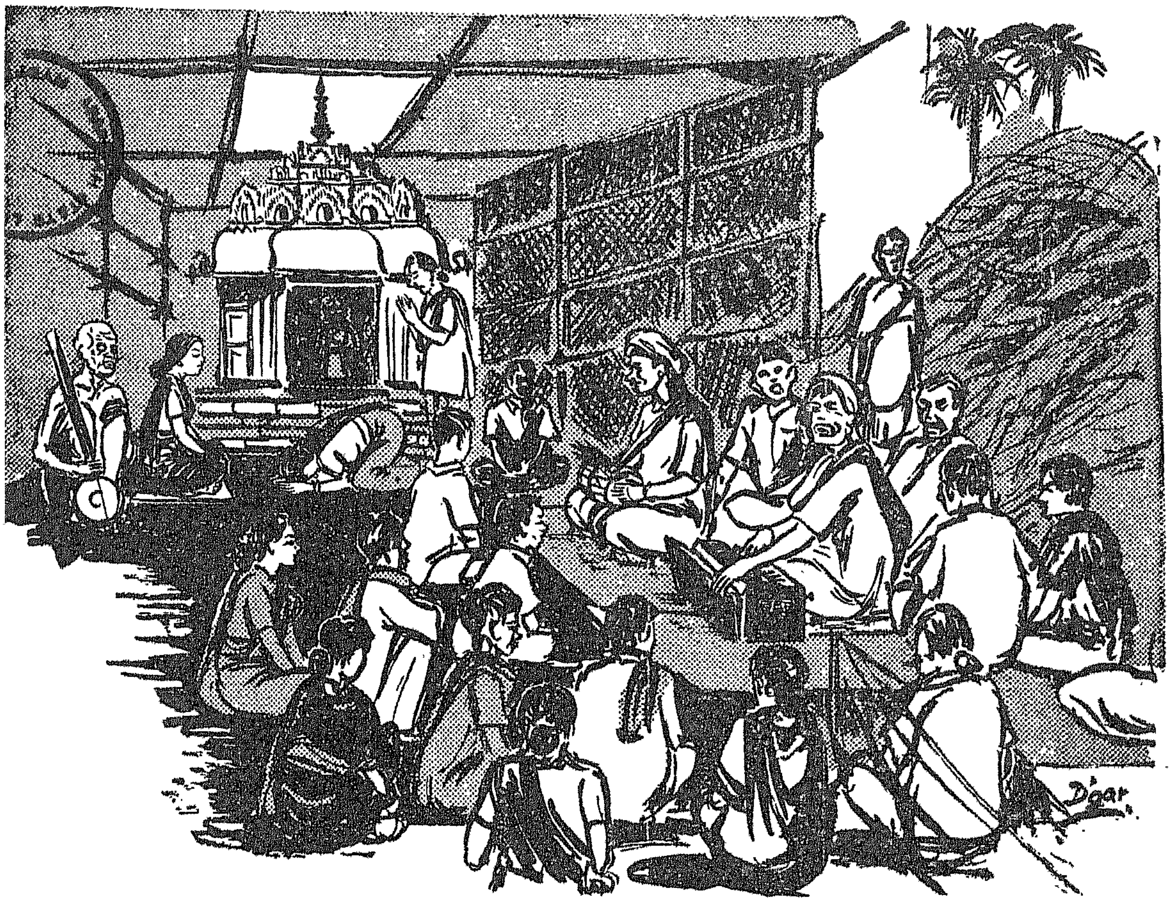

వెళ్ళేటప్పుడు సుందరమ్మకు కూడా నమస్కరించి వెళ్తుండే వారు

వెంటపడి వస్తాని అనుకొంటూ ఉండేవాళ్లు. సాయంత్రం కాగానే దేవాలయం ముందు, జనం గుంపులు గుంపులుగా చేరేవారు. కొంత మంది దేవాలయం చుట్టూ ప్రదక్షిణాలు చేస్తూ ఉండేవారు. కొంతమంది గుడ్డి బిచ్చగాడి చుట్టూ చేరి మాట్లాడుతూ ఉండేవారు. హార్మోనిస్టు, మద్దెలవాయించేవాడూ మాత్రం రాత్రి ఎనిమిది గంటలు కానిదే అక్కడికి వచ్చేవారు కాదు. ఆడుకుంటూ పాడుకుంటూ, ఆ పక్కా, ఈ పక్కా, కొంటె చూపులు చూస్తూ గడిపేవారు. గుడ్డిబిచ్చగాడికి పాపం! ఇక పనేమీ లేదు. ఎప్పుడు పాడమంటే అప్పుడు పాడడానికి సిద్ధంగా ఉండేవాడు.

"ఏందయ్యా! ఇంకా భజన మొదలు పెట్ట లేదమయ్యా!" అని వచ్చిన ప్రజలు గోల చేస్తే, అప్పుడు హార్మోనిస్టు, షోగ్గా కాలరు సవరించుకుంటూ వచ్చి, హార్మోనియం తెరిచి మోగించేవాడు.

మద్దెలవాయించేవాడు, దానికి శ్రుతి చేసుకోవాలనే సాకుతో ఢిణాం, ఢిణాం అని నూరు సార్లు మోగించి, అటూ ఇటూ చూచి, తయారయ్యేవాడు.

ఒకరోజు రాత్రి ఆ హార్మోనిస్టు, మద్దెల వాయించేవాడూ ఎవ్వరితో చెప్పకుండా మాయమైపోయారు. పోయినవాళ్లు ఊరికే పోకుండా, సుందరమ్మ తన డబ్బు పెట్టి కొని తెచ్చిన, హార్మోనియం, మద్దెలకూడా తీసుకొనిపోయారు. ఎప్పటికైనా దగ్గరుంటే మంచిదని నాలుగు లోటాలు, చెంబులూ కూడా తీసుకొనిపోయారు.

వాళ్లు పోయినందుకు ఆమె చాలా సంతోషించి పకపకా నవ్వుకుంది.

ఉదయం తొమ్మిదిగంటలకల్లా ఇద్దరు రైతులు సుందరమ్మగారి తోటకు ఆగ్రహంతో వచ్చి, ఆమెకు రెండు జాబులు చూపించారు. ఆ జాబుల్లో ఒకటి హార్మోనిస్టు రాసింది. ఇంకొకటి మద్దెలవాడు రాసింది.

ఆ హార్మోనిస్టు, మద్దెల వాయించేవాడూ తమ పాటికి సుందరమ్మదగ్గర పారకపోయే సరికి, భజనకు వచ్చే ఆడవాళ్ళలో కొంచెం కంటికి ఇంపుగా కనిపించిన ప్రతి అమ్మాయికీ జాబులు రాసేవారు. అమాయకులైన ఇద్దరు యువతులు వాళ్ళ జాబుల్లోని వర్ణనలకు లొంగి, వాళ్ళ వెంబడి వెళ్ళిపోయారు.

ఆ యువతుల తండ్రులు ఆ జాబులు రెండూ తీసుకొని వచ్చి సుందరమ్మకు చూపించగానే ఆమె ఏమీ తోచక గడగడలాడి కన్నీరు పెట్టుకుంది.

వెతకడానికి మనుషులు వెళ్ళారు. కానీ, వాళ్లు మనుషులకు చిక్కేవాళ్లు కాదు. చాలా అనుభవపరులు.

ఆ హార్మోనిస్టుతో, మద్దెలవాడితోనూ, వెళ్ళిన యిద్దరు అమ్మాయిలలోను ఒక అమ్మాయి, కొన్నాళ్ళకు ఆత్మహత్య చేసుకొని చచ్చిపోయిందని తెలిసింది. ఇంకొక అమ్మాయిజాడ అసలు తెలియనే లేదు కాని, ఆమెను, మద్దెలవాడు వదిలిపెట్టేశాడని మాత్రం తెలిసింది. తర్వాత ఆ అమాయకురాలి గతేమయిందో ఎవరికీ తెలియదు.

తన కళ్ళముందు జరిగిన ఈ విచారకరమైన సంఘటనలు సుందరమ్మ హృదయాన్ని అల్లకల్లోలం చేశాయి.

9

సుందరమ్మ ఒక మగబిడ్డను ప్రసవించింది. ఆ బిడ్డ ఎవరిపోలికో సుందరమ్మకు తెలుసు. తన బిడ్డను తన ప్రాణంతో పోల్చుకొని ఆమె మురిసిపోతూండేది.

"రామచంద్రా, రామచంద్రా" అని తన బిడ్డను ముద్దుగా పిల్చుకొనేది.

జాతర్లో నిప్పు, నుసిలైపోయిన తర్వాత, గుడ్డిబిచ్చగాడొక్కడే మామూలుగా పాటలు పాడుతూ ఉండేవాడు. వచ్చిన భక్తులందరు భజన చేస్తూ పాటలు అందరూ కలిసి పాడుతుండేవారు. కొంతకాలం పోయేటప్పటికి చేతవచ్చిన వాళ్ళందరికీ ఆ బిచ్చగాడు పాటలు నేర్పేవాడు. కొంతమంది యువకులు శ్రద్ధగా వచ్చి పాటలు ఆ బిచ్చగాడు చెప్తుంటే [illegible] సాధన చేస్తుండేవారు.

సుందరమ్మ ప్రభావం చాలాదూరం ప్రాకిపోయింది. దీర్ఘవ్యాధులున్న మనుషులూ, హిస్టీరియాతో బాధపడే ఆడపిల్లలూ, తగని కోరికలతో సతమతమయ్యేటటువంటి మనుషులూ, సంతానం లేక బాధపడే మనుషులూ— అందరూ దూరప్రాంతాలనుండికూడా అక్కడికి వచ్చేవారు. యాత్రికులు రావడం ఎంత ఎక్కువయిందంటే, వారి అందోళనను ప్రభుత్వమే తీర్చలేక, ఆ ఊరికి రోడ్డువేసి, బస్సులు వేయించాల్సి వచ్చింది.

వచ్చిన యాత్రికులందర్నీ సుందరమ్మ దేవాలయం ముందుకు తీసుకొనిపోయి, అందరిచేతా మొక్కించేది. అందరికీ, కుంకుమా, ప్రసాదం పెట్టి పంపించేది.

తోటలోకి మనుషులు రావడం, పోవడం ఎక్కువయేసరికి, చెట్లున ఒక్క మామిడిపిందెగానీ, ఒక్క సపోటాపిందెగానీ బతికేది కాదు.

సుందరమ్మ ఎవర్నీ ఖచ్చితంగా దండించేది కాదు. ఆమెలో ఉన్న ఆ బలహీనత భజనకొచ్చే యువతీ యువకులూ బాగా కనిపెట్టేశారు.

గుడ్డివాడు పాటలు పాడుతుంటే, సుందరమ్మ బిడ్డను ఒడిలో కూర్చోబెట్టుకొని కళ్ళు మూసుకొనేది. అదే అవకాశంగా తీసుకొని, భక్తులు చల్లగా జారుకొని, చెట్లచాటుకు, పొదలచాటుకు వెళ్ళి లక్షణంగా విహరిస్తూ ఉండేవారు. సుందరమ్మ భర్త ఈ వ్యవహారం బాగా గమనించాడు. అంతేగాక, ఒక్క మామిడికాయగానీ, ఒక్క సపోటాకాయగానీ చెట్లున మిగలడం లేదు.

భజనకు పోతున్నామని ఇంట్లో చెప్పి, చిన్నలూ, పెద్దలూ, యువతీయువకులూ తోటకు వచ్చి, స్వేచ్ఛగా విహరిస్తూ ఉండేవారు.

కొన్నాళ్ళకు తోట మనుష్యుల స్వాధీనం అయిపోయింది.

ఒకనాడు భజన ప్రారంభింపబోతూవుండగా, సుందరమ్మ భర్త చాలా కోపంతో వచ్చి, చేతిలో [illegible] పట్టుకొని [illegible], ఒకసారి సుందరమ్మ ముఖం చూచి,

"మామూళ్ళ ప్రీతితో భగవంతుణ్ణి కొలుస్తుంటే నేను వద్దని చెప్పనుగానీ, మాతోటంతా పాడుచేసి పారేస్తూ ఉంటారు. చెట్లున ఒక పండు మిగల్చడం లేదు. మాకు ఈ గీతదాటి గనక తోటలో భజనలు పెట్టినారంటే, ఈ జాతితో ఒక్కొక్కళ్ళ నడుము విరగ్గొడతాను. నాకు కోపం గనక వచ్చిందంటే మనిషిని కాదు" అని పళ్ళు పటపట కొరుకుతూ అన్నాడు.

సుందరమ్మ గడగడలాడిపోయింది. ఆయన కంఠం కోపంవచ్చి చాలా కీచులయింది. ఆయన మాటలు విని కొంతమంది పెద్దమనుషులు కోపపడి, "పోనీలే, అమాయకుడు" అని కూర్చున్నారు. అప్పటినుంచి, స్వేచ్ఛాజీవుల విహారం తగ్గిపోయింది.

ఒకనాడు, ఒక యాభైఏండ్ల ముసలామె, ఒక యిరవైఏళ్ళ అమ్మాయిని వెంటబెట్టుకొని వచ్చింది. ఆ ముసలామె సుందరమ్మకు నమస్కారం చేసి, కూతుర్ని కూడా దణ్ణం పెట్టమని చెప్పింది. ఆ అమ్మాయి దీనంగా సుందరమ్మను చూస్తూ ఎందుకో గడగడ వణికిపోతూ, భోరుమని ఏడ్చి దణ్ణంగా కిందపడి నమస్కారం పెట్టింది. ఎంతసేపటికీ ఏడుపు నిలవలేదు. ఎవరో దిక్కులేని పిల్ల తన నిస్సహాయస్థితికి ఏడ్చినట్టుగా ఆమె తల్లి పక్కనే కూర్చొని వెక్కివెక్కి ఏడుస్తూ ఉంది. కన్నీళ్లు కాలువలుకట్టి పారుతున్నాయి.

సుందరమ్మ ఆ అమ్మాయిని దగ్గరికి తీసుకొని "ఏమిటమ్మా! ఎందుకూ? నువ్వేడ్చేదెందుకు, ఏం తల్లీ?" అని తల నిమురుతూ ఓదార్చింది.

—"అదమ్మా [illegible]. నేనేం చేసేది తల్లీ?" అని ఆ ముసలామె అంటుంది.

ఆ అమ్మాయి సుందరమ్మ కౌగిలిలో ఉండీ కూడా వెక్కివెక్కి పడుతూ ఏడుస్తూనే ఉంది.

"ఉండి, ఉండి, అట్లాగా ఏడుస్తది తల్లీ! ఎందుకే అంటే చెప్పదు. మీ దర్శనం చేసుకుంటే అన్ని జబ్బులూ పోతాయని అందరూ చెప్పినారు తల్లీ! అందుకోసం మీ పాదాల దగ్గరకు వచ్చినాము" అన్నది ఆ ముసలి తల్లి.

సుందరమ్మ కేమీ తోచలేదు.

"ఈ అమ్మాయికి ఎన్నాళ్ళనుంచి ఈ రకంగా ఉంది?" అని అడిగింది.

ఆ ముసలామె గొంతు సవరించుకొని,

"అమ్మా! నాకు బిడ్డలు లేక లేక, కోటప్పకొండకు పోయి, "స్వామీ! నాకు మొగపిల్లోడు పుట్టి [illegible] ఉండేట్టు, నాకు దీవించి నీ కొండమీద జాతర చేస్తా. లేకపోతే ఆడపిల్ల గనక పుట్టిందంటే, పెళ్ళి చేసిన తర్వాత, ఆ పిల్లను దీవించి నీకు పెండ్లి చేసి, తర్వాత యింకెవరికన్నా యిచ్చి చేస్తాను—అని మొక్కుకున్నాను తల్లీ! ఆ మాట నేను ఒక్క పురుషుడితో గూడా చెప్పలేదు. దేవుడిదయవల్ల ఆడపిల్ల పుట్టింది. పెళ్ళీడు వచ్చినపాటి, ఇంకా [illegible], 'అమ్మా నిన్నా, నేను మళ్ళీ ఎప్పుడూ [illegible] నేనిట్ట చెయ్యనమ్మా' అని చెప్పినానమ్మా. ఆ రోజునుంచి [illegible] దేవుడికి పూజ చేయకపోయింది. [illegible] అనుకొన్నాం. నామొగుడూ, పూజ చేస్తుంటానే, ఇది నా గోడు ఇట్టాగే ఆగిపోతది అనుకుంటే నేనింకా ఏం చేసేదమ్మా!" అని దీనంగా చూస్తూ ఉంది.

సుందరమ్మ ఆ యువతిని కౌగిలించుకొని "ఎందుకమ్మా, నీ కేడ్పెందుకో నాతో చెప్పమ్మా!" అని పదేపదే అడిగినా ఆ అమ్మాయి ఏమీ చెప్పకుండా సుందరమ్మ ఒడిలో పడి నిద్రపోయింది.

ఆ అమ్మాయిని చూస్తే సుందరమ్మకు తన పూర్వజీవితం జ్ఞాపకానికి వచ్చింది.

సుందరమ్మ తనలో వచ్చిన మార్పు చూచి, చాలా ఆశ్చర్యపడుతూ ఉండేది. కానీ తన భర్తలో వచ్చిన మార్పు ఆమెకు ఇంకా ఆశ్చర్యం కలిగించేది. ఆయన పండి, [illegible], చేపలు, తినడం మానేశాడు. పూర్వంలాగా సుందరమ్మను వేధించుకొని తినేవాడు కాదు. ఆమె ముందు మారిన వచ్చిన ఆడవాళ్ళతో సరసాలాడడం మానేశాడు. పూర్వం ఆమెను దాసీదానిలాగా చూచేవాడు. ఇప్పుడు ఆమెచేత పని చేయించకుండా దాసీ మనిషిని పెట్టి ఇంట్లో పని చేయిస్తున్నాడు. ఆ దాసీ మనిషికీ, తన భర్తకూ ఉండే సంబంధం ఎటువంటిదైనదీ సుందరమ్మకు బాగా తెలుసు. కానీ, అతనిలో వచ్చిన మార్పులు చూచి జాలిపడేది—

తన జీవితంలో తను సంపాదించిన అనుభవంతో, ఎలాగైనా తన దగ్గరకి వచ్చిన యువతి మనసు మార్చాలని సుందరమ్మ అన్ని ప్రయత్నాలూ చేసింది. ఆ అమ్మాయి చేతికి రామచంద్రుణ్ణి యిచ్చి, ఎత్తుకోమని చెప్పింది.

ఆ అమ్మాయి రామచంద్రుణ్ణి ఎత్తుకొని, ఆడించి, కొంతసేపటికి యథాప్రకారంగా కన్నీళ్లు పెట్టుకోవడం మొదలుపెట్టింది.

గుడ్డి బిచ్చగాడు సాయంత్రం దేవాలయం ముందు పాటలు పాడుతుంటే, ఆ అమ్మాయి, హాయిగా వింటూ, ఇంకా పెద్దగా ఏడవడం ప్రారంభించింది.

సుందరమ్మ ఒడిలో ఉన్నంతసేపు మాత్రం ఆ అమ్మాయి ధైర్యంగా ఏడవకుండా ఉండేది. ఆమె లేచి పోయిందంటే భయంతో గడగడ వణికి పోయేది.

సుందరమ్మ ఆ అమ్మాయి దగ్గర కూర్చొని, "అమ్మాయి! మా రామచంద్రుణ్ణి నీ కిచ్చేస్తాను. తీసుకొని వెళ్ళిపోయి సాక్కుంటావా?" అంది. ఆ అమ్మాయి దీనంగా సుందరమ్మను చూచి, "సాలు" అంది మెల్లగా.

ఆ ఒక్క మాట ఆ అమ్మాయి నోట్లో నుంచి వచ్చింది గదా అని సుందరమ్మ చాలా సంతోషించి,

"నువ్వే ఇయ్యి" అంది.

ఆ అమ్మాయి మెల్లగా చిరునవ్వు నవ్వింది. సిగ్గుతో తలవంచుకొంది. "అబ్బా!" అని సుందరమ్మ సంతోషంతో నిట్టూర్చింది. ఆ అమ్మాయి సుందరమ్మ దగ్గరకు వచ్చిన తర్వాత మొట్టమొదట నవ్విన నవ్వు అదే.

ఆ అమ్మాయి తల్లి కూడా, తన కూతురు చిరునవ్వు చూచి, ఆనందం పట్టలేక పోయింది.

తల్లీ, కూతుళ్ళిద్దరినీ సుందరమ్మ తన ఆశ్రమంలోనే ఉండమని చెప్పింది. ఆ యువతిని సుందరమ్మ ఏదో ఒక విధంగా నవ్వించడానికి ప్రయత్నిస్తూనే ఉండేది. ఆ అమ్మాయి, సుందరమ్మతో కూడా తిరుగుతూ, చనువుగా మెలగడం ప్రారంభించింది. కానీ ఎక్కువగా మాట్లాడేది కాదు.

సుందరమ్మ బాగా ఆలోచించింది. ఆ అమ్మాయి హృదయం కూడా తనలాగే తీవ్రంగా గాయపడి ఉంటుంది — అని నిశ్చయించుకొని, ఒక నాడు దేవాలయం దగ్గర భజన అయిపోయిన తర్వాత ఆ అమ్మాయిని తన దగ్గరే కూర్చోబెట్టుకొని కథలు చెప్పింది.

ఆ పిల్ల ఏడవడం మానేసింది. సుందరమ్మ ఓపికతో ఆ మాటా ఈ మాటా చెప్తూ ఉంటే, వింటూ కూచునేది.

"మళ్ళీ వస్తాం తల్లీ!" అని, చెప్పి, అమ్మా కూతుళ్ళిద్దరూ ఊరికి పోయారు.

కాని వాళ్ళు మళ్ళీ తిరిగి రానే లేదు.

కొన్ని నెలలు గడచిన తర్వాత, వాళ్ళ ఊరినుండి ఎవరో వచ్చి, ఆ అమ్మాయి చచ్చి పోయిందని చెప్పారు.

"ఏమిటీ ఈ లోకం, ఇంత విచిత్రంగా ఉంది!" అని సుందరమ్మ బాధపడుతూ ఏడుస్తూ దేవాలయం ముందు కూచుని తన స్వామిని ప్రార్థించింది.

సుందరమ్మకు నోటీసును చూపెట్టింది దాసీపిల్ల

10

సుందరమ్మ ఆశ్రమానికి వచ్చే యాత్రికుల్లో చిత్రవిచిత్రమయిన మనుషులుండేవారు.

కొంతకాలానికి ఆమె మనుషుల మనస్తత్వాలను బాగా అర్థం చేసుకుంది. ఒక నిముషం సేపు మాట్లాడితే, ఆ మనిషి, ఎటువంటివాడో? అని ఆమె కనిపెట్ట గలిగేది. లోకంలో ఇన్నిరకాల మనుషులుంటారనీ, ఇంత దారిద్ర్యం తనచుట్టూ ఉందనీ, ఆమెకు అంతకుపూర్వం తెలియదు.

యాత్రికులు రావడం పోవడం ఎక్కువయేసరికి, ఆశ్రమం ముందు కుంటివాళ్ళూ, గుడ్డివాళ్ళూ, [illegible] కూర్చొని "అమ్మా. అయ్యా" అని దీనంగా బిచ్చం అడుగుతుండేవారు.

పాపం రోగులు, ఆశ్రమం [illegible] గడగడ వణుకుతూ, ఆ [illegible]

వాడు. వాళ్ళ అవస్థ చూడలేక, సుందరమ్మ భర్తతో చెప్పి, తోటకు ఒక ఫర్లాంగు దూరంలో, బిచ్చగాళ్ళకోసం, వసారాలు వేయించింది. ప్రతిదినం ఆ బిచ్చగాళ్ళకు ఉదయం, సాయంత్రం అన్నదానం చేస్తూ ఉండేది.

ప్రతిరోజూ, భోజనం పెట్టడం ప్రారంభం చేసరికి కుంటివాళ్ళూ, గుడ్డివాళ్ళే కాక, సోమరిపోతులూ కూడా తయారయి భోజనానికి వచ్చేవారు.

"రావద్దు" అని ఖచ్చితంగా చెప్పే మనిషి కాదు సుందరమ్మ.

కాలప్రవాహంలో రెండేళ్ళు అలాగా గడిచిపోయాయి.

సుందరమ్మ భర్త ఇక ఓర్చుకోలేకపోయాడు. కానీ ఆమె మాటకు ఎదురు చెప్పే ధైర్యం అతనికింకా రాలేదు. తన దగ్గర ఉండే డబ్బంతా అయిపోయింది. అప్పులు తీసుకొని రావడం ప్రారంభించాడు. క్రమంగా ఇంకా మూడేళ్ళు గడిచేసరికి అప్పు పది వేలదాకా అయిపోయింది. ఇంకా ఊరుకుంటే లాభం లేదనుకొని, చేతులు నలుపుకొని, "ఇంక ఈ సమారాధనలూ, సంతర్పణలూ చెయ్యడం మానాలి కాదు. కావాలంటే, ఈ ఇల్లూ, తోటా, పొలం, నీ పేరట రాసిస్తే, నేను ఎక్కడికైనా పోతాను, అప్పులు జాస్తి అయి పోయినాయి" అని మెల్లిగా మనవి చేసుకొన్నాడు.

సరేనని సమారాధనలు, సంతర్పణలు, మానేసింది. భోజనం పెట్టడం మానేసేసరికి జనం రావడం కూడా తగ్గిపోయింది.

అన్నదానం ఆగిపోయిందని కొంతమంది భక్తులకు తెలిసి, అందరూ చందాలు వేసుకొని పది వేల రూపాయలు వసూలు చేసి ఆమెకు ఇచ్చారు.

ఆమె భర్త లెఖ్ఖలన్నీ చూపించి, పదిహేను వేల రూపాయలు అప్పులు చూపించాడు. ఏమైనాగానీ ఆమె ఆ పది వేల రూపాయలూ ఇవ్వడానికి లేదు అని ఖచ్చితంగా చెప్పింది.

"సరే. తోటా, పొలం అమ్మేసి, అప్పులు తీర్చేస్తాను. నువ్వెక్కడికైనా నీ బిడ్డను తీసుకొనిపో, నేను నా పాటికి, ఒక బొచ్చె తీసుకొని పోతాను." అని భర్త నిర్మొహమాటంగా చెప్పేశాడు. ఆమె కేమీ తోచలేదు. ఆమెతో చెప్పకుండానే, ఆమె చూడనప్పుడు పెట్టె తాళం తీసి పది వేల రూపాయలు తీసుకొని అప్పులు తీర్చాడు. "ఇంకా అయిదు వేల రూపాయలు అప్పుంది. పొలం అమ్మేస్తాను" అని నిర్భయంగా చెప్పాడు.

ఆమె భర్తను ఎదురు చెప్పలేక పోయింది. తోట, పొలం అమ్మి వెయ్యవద్దనీ, తోట మీదవచ్చే ఆదాయంతో అప్పు తీర్చవచ్చుననీ ఆమె భర్తను బ్రతిమాలుకుంది.

ఒకనాడు గుడ్డి బిచ్చగాడు, సాయంత్రం పాటలు పాడిన తర్వాత "తల్లీ! మా వాడు, ఊరికి పోదామని అంటున్నాడు. పాపం! వాడు పసివాడు. ఎప్పుడూ మేము ఇన్నాళ్ళు ఊరికి పోకుండా ఉండలేదు. నా దేముంది తల్లీ, గుడ్డివాణ్ణి. నన్ను ప్రేమతో ఆదరించిన వాళ్ళందరూ, నాకు తల్లులూ, తండ్రులే. పాపం! వాడు పసివాడు. ఊరికి పోదామంటున్నాడు" అని మెల్లిగా మనవి చేసుకున్నాడు.

అతను గుడ్డివాడే అయినా, అతని మనోనేత్రం చాలా వికసితమయినది. ఆ శక్తితో ఆ గుడ్డివాడు, ఇతరులు పడే బాధలు కూడా కనిపెట్టగలిగేవాడు — సుందరమ్మ భర్తకూ, ఆమెకూ ఏదో తగాదా వచ్చిందనీ, ఆమె చాలా ఇబ్బందుల్లో ఉందనీ అతడు బాగా గ్రహించుకొని, "ఒకరి కష్టం, చూడని ఇంట్లో అన్నాళ్ళలాగా భోంచెయ్యడం బాగుండదు"ని మనసులోనే అనుకొని బయలుదేరి వెళ్ళిపోయాడు.

గుడ్డివాడు పోయాడు. సుందరమ్మ హృదయంలో అతను పాడిన పాటలు ఇంకా అలాగే మహా సంగీతంలాగా రాత్రింబవళ్ళు ప్రతిధ్వనిస్తూనే ఉన్నాయి.

సాయంత్రం కాగానే దేవాలయం ముందు కొడుకును దగ్గర కూర్చోబెట్టుకొని ధ్యానం చేసుకుంటూ కూచునేది. ఆ గుడ్డివాడు ఆమె ఎదుట కూర్చొని శక్తినంతా సమకూర్చుకొని, లోకానికి సందేశమిచ్చే మహానుభావుడిలాగా చేతులెత్తి పాడుతున్నట్టే ఉండేది. ఆమె కళ్ళలో నుండి కన్నీటి ప్రవాహం ప్రవహిస్తూ ఉంటే, "అమ్మా! ఎందుకే ఏడుస్తున్నావు?" అని రాఘవం ముద్దుగా అడిగేవాడు. ఏమీ చెప్పకుండా కొడుకును ముద్దు పెట్టుకొని చిరునవ్వు నవ్వేది.

ఒకనాడు సుందరమ్మ ఉదయమే నిద్ర లేచి, స్నానం, జపం పూర్తి చేసుకొని, ఇంట్లోకి వెళ్తుండగా దాసీ మనిషి గబగబా పరుగెత్తుకుంటూ వచ్చి,

"అమ్మగారూ! వాకిట ఏదో కాగితం కరిపించి ఉందమ్మా! అది దారిన పోయేవాళ్ళు చదివి నవ్వుకుంటున్నారు" అని చెప్పింది. సుందరమ్మ ఆసక్తితో వెళ్ళి చూచింది.

"ఇది ఒట్టి దొంగ సన్యాసి. దీనిని ఎవ్వరూ నమ్మవద్దు. దీని దగ్గర ఏమీ ప్రభావము లేదు. అన్నదానం చేస్తానని దొంగకూతలు కూసి, పది వేల రూపాయలు వసూలు చేసుకొని, లక్షణంగా అప్పులు తీర్చుకొంది. దీని మొగుడు ఇష్టం వచ్చినట్లు ముండల ముఠాకోరులాగా తిరిగి, అప్పులు చేస్తే, అన్నదానం చెయ్యమని ఆశ్రమానికి ఇచ్చిన డబ్బు అప్పు తీర్చడం కోసం వినియోగించుకోవడం ఎంత న్యాయం? ఈ దొంగ సన్యాసినిని నమ్మి ఇకమీదట ఎవ్వరూ మోసపోకండి." ఆ మాటలు చదివి సుందరమ్మ ఏమీ ఆశ్చర్యపడలేదు. ఆమెకు కోపం అంతకన్నా రాలేదు. దేవాలయం దగ్గరికి వెళ్ళి నిశ్చేష్టురాలై నిల్చొని, దీనంగా భూదేవిని చూచింది. ఆ చూపుల్లో "తల్లీ, భూదేవీ! నన్ను త్వరగా నీలో కలుపుకోలేవా?" అనే మాట లున్నాయి.

ఈ మనుష్యుల మీద, ఈ ప్రపంచం మీద, అంతకన్నా తనమీద తీవ్రమైన విరక్తి పుట్టింది.

ఆమె భర్త, ఆ కాగితం చించేసి వాకిట్లో నిలబడి తిట్టడం ప్రారంభించాడు. సుందరమ్మ ఆయనను లోపలికి రమ్మని పిలిచింది.

లోపలికి వచ్చాడేగానీ, ఆయనకు కోపం ఆగలేదు.

"ఛీ, ఛీ, లేనిపోని పీడ తలకు చుట్టుకున్నాను. తోటమీద వెయ్యి రూపాయలకు పైగా ఆదాయం వస్తాఉంటే, జనం రావడం పోవడం మొదలుబెట్టినాక, నాలుగొందలు గూడా రావడంలేదు. వడ్లమ్మిన డబ్బు ఏటా ఐదారువేలు వస్తాఉంటే, అదీ ఖర్చు చేస్తానే ఉంటివి. పోనీలే, మనం డబ్బును సంపాదిస్తాంగానీ, డబ్బు మనల్ని సంపాదిస్తదా అనుకొని నీ మాట తోసిపుచ్చలేక, కుంటోళ్ళకు గుడ్డోళ్ళకు కూడేస్తాఉంటివి. అదీ చాలక అప్పులు గూడా తీసుకొని, తీర్చలేకుండా పోయితే, అని ఎట్లాగో సర్దుతానే ఉంటిని. దినదిన పెరిగింటో జరిగే సంతర్పణలు జరుగుతూ ఉంటే, ఎంత సంసారం అయితే మాత్రం కోలుకుంటుంది? అంటానీ నీ కేం నువ్వు లక్షణంగా వచ్చేపోయే వాళ్ళతో ముచ్చటలాడతానుంటావు నీకు కష్టసుఖాలు ఏం తెలుసు? ఇప్పటికి నీ మూలంగా ముప్ఫయి వేల రూపాయలకు పైగా ఖర్చయింది. నా ఏడుపు ఎవరితో చెప్పుకోవాలి ఓయబ్బా! ఉచితంగా ఇచ్చినారు పది వేలు. దానికి మళ్ళీ కాగితాలు రాయడం, అంటించడం.. ఎదవలు! నాదిగ్గిరికొచ్చి అడిగితే నే జెప్పనాంటని? నేను కిర్రు పెట్టుకున్నానో లేదో ఆ భగవంతుడికి తెలీదా?" అని యజమాని మాట్లాడి మాట్లాడి, కోపంతో లేచి ఎక్కడికో పోయాడు. సుందరమ్మతో అంత కటువుగా మాట్లాడి ఆయన ఎన్నో ఏళ్ళయింది.

(సశేషం)

దేవాలయం

పెద్దకథ

శ్రీ జి. సి. రామకృష్ణ

11

క్రమంగా కొన్ని సంవత్సరాలు కాల ప్రవాహంలో కొట్టుకొని పోయాయి. భజన చేయడంవల్ల తమ కోరికలు తీరవని భక్తులు దేవాలయానికి రావడం మానేశారు.

సాయంత్రం అయితే, ఎంతో సందడిగా కళకళలాడుతున్న ఆ తోట శూన్యంగా దిగులుతో ఉన్న మనిషిలాగా ఉండేది.

సాయంత్రం సుందరమ్మ ఒక్కతే కోనేరు దగ్గర కూర్చొని చూస్తూ ఉండేది. చెట్లు తలలు భారంగా వంచుకొని ఆమెకు సానుభూతి చూపిస్తున్నట్లుండేవి.

చిన్నతనంలో చేసిన పోకిరి పనులు, పెద్దదానైన తర్వాత జ్ఞాపకం వస్తే విచిత్రమైన ఆనందం కలుగుతుంది. తన పాతయింటి అరుగుచూస్తే, సుందరమ్మకు తను సన్యాసితో గడిపిన రోజు జ్ఞాపకం వచ్చి, ఆమెకు అటువంటి ఆనందం కలిగి, ఆమె చిరునవ్వు నవ్వుకొనేది.

వీధుల్లో, రచ్చ బండలమీద సోమరిపోతులు కూర్చొని, ఆమె విషయాలే రాత్రింబగళ్లు చర్చించుకుంటూ, పకాపకా నవ్వుకుంటూ ఉండేవారు. ఎన్ని రోజులు చర్చించినా వారికి ఆమెనుగురించి కొత్త కొత్త విషయాలు తోస్తూ ఉండేవి. తమకు తోచిన విషయాలు నిజంగా జరిగినట్లే ఒకరితో ఒకరు చెప్పుకుంటూ ఆమెను గురించి, దుష్ప్రచారం కొనసాగిస్తూ ఉండేవారు.

ఆ గ్రామంలో కొత్తగా డిస్ట్రిక్ట్ బోర్డు వారు చిన్న పాఠశాల ఏర్పాటు చేశారు. ఆ పాఠశాలకు ఉపాధ్యాయుడుగా ఒక ముసలి బ్రాహ్మణ్ణి వేశారు.

ఆయన ఆ ఊరికి రాగానే సుందరమ్మగారి ఆశ్రమానికి వచ్చి, "తల్లీ! తమ ప్రభావం చాలారోజులనుంచీ వింటూ, ఇన్నాళ్ళు మీ దర్శనం చేసుకోలేక పోయాను. ఈ నాటికా భాగ్యం కలిగింది." అని ఆ ముసలి సాష్టాంగ నమస్కారం చేశాడు.

సుందరమ్మ పిచ్చిదానిలాగా ఆయన ముఖం చూచింది. ఆయన కూడా పిచ్చివాడులాగే ఉన్నాడు. నెరిసిపోయిన మూరెడు పొడుగు గడ్డం, ఎప్పుడూ చనురు ముఖం ఎరగని రేగిపోయిన జుట్టు, వంగిపోయిన శరీరం, ముడుతలుపడి దీనంగావున్న ముఖం కష్టసుఖాల్ని జీర్ణం చేసుకొన్న మనిషి అని రుజువు పరుస్తున్నాయి. మనిషి క్రుంగిపోయినట్లు కనిపిస్తున్నా ఆయన కళ్ళలో ఏదో తేజస్సు, ఆశ కనిపిస్తున్నాయి. సుందరమ్మ మౌనంగా ఆయనను రెండు క్షణాలు చూచి, "స్వామీ! మీరు నాకు నమస్కారం పెట్టాల్సిన అవసరం లేదు. స్వామీ! నాకంటె పాపాత్ములు ఈ ప్రపంచంలో ఉండరు. అంతేగాక మీరు నాకంటె చాలా పెద్దవారు." అంటూ మళ్ళీ ఆయనకు నమస్కారం పెట్టి, తన కొడుకు రామచంద్రుణ్ణి పిల్చి, "తాతయ్యకు నమస్కారం పెట్టు" అని చెప్పింది. వెంటనే వాడు, తన బుజ్జి చేతులు రెండూ జోడించి, తల ఆ వృద్ధుడి పాదాలకు ఆనించి నమస్కారం పెట్టాడు. పాపం! ఆ ముసలాయన తన్మయుడై పకపకా నవ్వి, వాడి చేతులు రెండూ ఆశతో దగ్గరికి తీసుకొని, ముద్దు పెట్టుకొని, వాణ్ణి ఒక్కసారి కౌగలించుకొని తనివితీరా బుగ్గలు కందిపోయేట్లు ముద్దు పెట్టుకున్నాడు. ఆ దృశ్యం చూచి సుందరమ్మ కడుపు నిండిపోయింది.

ఆ ముసలి ఉపాధ్యాయుడు చిరునవ్వు నవ్వుతూ, "జ్ఞానానికి పెద్దా చిన్నా ఏమున్నది తల్లీ? నేను నీకంటె వయసులో పెద్దవాణ్ణే కావచ్చు. కానీ నీ పేరు ఊరూరా ప్రాకిపోయింది. కాని నా మాట ఎవరైనా అనుసరిస్తున్నారా? నీలో ఏమీ ప్రభావం లేనిదే, నీ పేరు కొన్ని వందల మైళ్ళదూరం వ్యాపిస్తోందా తల్లీ, అని, రామచంద్రుడి అరచేతిని జాగ్రత్తగా చూచి, రేఖలన్నీ పరీక్షించి, ఆశ్చర్యంగా చూచి, "తల్లీ! ఇది ఒక మహాపురుషుని చెయ్యి — నీ కొడుకు తప్పకుండా గొప్ప విద్వాంసుడౌతాడమ్మా! ఆహాహా ఎంత బాగున్నాయి రేఖలు?" అని నవ్వుతూ సుందరమ్మను చూశాడు.

ఆమె తలవంచి పమిట కొంగు ముఖానికి అడ్డం పెట్టుకొని, కన్నీళ్లు తుడుచుకుంటూ ఉంది.

అవి ఆనంద బాష్పాలే నని అనుకున్నాడు ఆ ఉపాధ్యాయుడు. కాదు—ఎప్పటికీ కాదు. ఆమె హృదయంలో గడ్డకట్టుకొని ఉన్న దుఃఖం, కరిగి కన్నీరుగా ప్రవహిస్తూ ఉందని పాపం ఆ వృద్ధుడికి తెలీదు.

"అమ్మా! ఈ అబ్బాయికి చదువు జ్ఞానం చెపుతున్నావా నువ్వు?" అన్నాడు.

"లేదు స్వామీ లేదు" అని ఆమె గద్గద స్వరంతో అంది.

"రేపటి నుండీ, బడికి పంపించమ్మా!" అని, ఆమెకు నమస్కారం చేసి, "వస్తానమ్మా" అని పోతూ ఉండగా, సుందరమ్మ ఆయనను ఉండమని చెప్పి, నాలుగు మామిడిపండ్లు ఇంట్లో నుండి తెచ్చి ఇచ్చింది. ఆ బ్రాహ్మణుడు సంతోషపడి, నవ్వుకుంటూ వెళ్ళిపోయాడు.

మరునాడు ఉదయం, ఆయన సుందరమ్మ ఆశ్రమానికి వస్తూ, కూడా రెండు ఫోటోలు తీసుకొచ్చాడు. అవి ఆమెకిచ్చి, "అమ్మా! ఇవి కూడా నీ దేవాలయంలో పెడితే, చాలా బాగుంటుందని, తెచ్చాను" అన్నాడు.

"ఎవరి బొమ్మలు స్వామీ అవి?" అంది సుందరమ్మ. ఆయన ఒక ఫోటో చూపిస్తూ "అమ్మా! వీళ్లు ప్రపంచానికంతా జ్ఞానోదయం కల్గించిన మహానుభావులు. ఈయన గాంధీ మహాత్ముడు. ఈయన మహాకవి రవీంద్రుడు. కోటానుకోట్ల ప్రజలను తమ వైపు ఆకర్షించుకొన్న మహానుభావులు వీళ్లు. ఇప్పుడు మహాత్ముడు జైల్లో ఉన్నాడు. మన దేశానికి స్వాతంత్ర్యం సంపాదించాలని ఆయన కోరిక. మన దేశంలో, అజ్ఞానం, దారిద్ర్యం, తొలగి పోవాలని ఆయన ఆశ. ఇక ఈ మహానుభావుడు రవీంద్రుడు. తన కవితాశక్తితో

సుందరమ్మ నేలకు ఒరిగిపోయింది

ప్రపంచఖ్యాతి సంపాదించాడు. లోకానికి వెలుగు చూపించాడు.” అని తన్మయుడై చెప్పాడు, ఆ ఉపాధ్యాయుడు.

సాధారణంగా ఉపాధ్యాయులందరు మనుషులతో మాట్లాడేటప్పుడు కూడా తాము క్లాసులో పిల్లలకు పాఠాలు బోధిస్తున్నట్లే మాట్లాడుతారు. సుందరమ్మ గాంధీమహాత్ముని పేరు విన్నది కానీ, ఆయనను గురించి తెలుసుకోవడానికి ఆమెకు అవకాశం ఎప్పుడూ చిక్కలేదు. ఈ ఉపాధ్యాయుడు చాలా సంగతులు చెప్తున్నాడే అని ఆమె సంతోషించింది. ఆమె ఆ రెండు పటాలు తీసుకొని దేవాలయంలో పెట్టింది. ఉపాధ్యాయుడు రామచంద్రుణ్ణి తీసుకొని, బడికి వెళ్ళాడు.

సాయంత్రం, బడి వదలి పెట్టంగానే వచ్చి దేవాలయం ముందు ఇసుకలో కూర్చొని ఏదో పుస్తకం చదువుకుంటూ, తన్మయత్వంలో ఉన్నాడు. లోకాన్ని అంధకారంలో ముంచుతూ సూర్యుడు అస్తమిస్తున్నాడు. సూర్యుడు వెళ్ళిపోతున్నాడే అని, ప్రకృతి విరహంతో దీనంగా ఆయన ఎక్కడికి పోతున్నాడోనని చూస్తున్నట్లుగా ఉంది. లోకానికి వెలుగు చూపించే దేవతామూర్తి లాగా సుందరమ్మ చేతిలో దీపం పట్టుకొని, దేవాలయందగ్గర పెట్టి, కొడుకును దగ్గర కూచో బెట్టుకొని కూచుంది.

ఆ ఉపాధ్యాయుడు మెల్లగా తలెత్తి చూశాడు.

“స్వామీ! మీ భార్యా పిల్లల్ని ఎప్పుడు పిలుచుకొస్తారు?” అని సుందరమ్మ వినయంగా అడిగింది. ఆయన దీనంగా చూచి,

“తల్లీ! నా భార్యా పిల్లల్ని తీసుకొని రమ్మంటావా? అది నావల్ల అవుతుందా?” అని పకపకా పిచ్చివాడిలాగా నవ్వాడు. నిజంగా ఈయనకు పిచ్చేనని ఆమె నిర్ణయించుకొంది.

ఆయన నవ్వు ఆపుకొని,

“తల్లీ! నా భార్యా, పిల్లలూ ఎక్కడున్నారో [illegible]ని. ఈ పుస్తకాలన్నీ వెదుకుతున్నాను. [illegible]ట్లు వెదకినా నావాళ్ళు కనిపించడం లేదు. మహాపురుషులు రాసిన గ్రంథాలన్నీ చదివాను. నా భార్యా, నా బంగారు తల్లీ! నా చిట్టి గాడూ ఎక్కడుండేదీ ఆ పుస్తకాలు రాసినవాళ్ళకు మాత్రం ఏం తెలుస్తుంది?” అని పకపక నవ్వి మళ్ళీ పుస్తకం చదవడం ప్రారంభించాడు.

ఆయన నవ్వు సహజంగా లేదు. ఏదో భరించరాని ఆవేదన మనసులో దాచుకొని, అది మరిచిపోవడానికోసం ఆయన అలా నవ్వుతున్నాడని ఆమె అర్థం చేసుకొంది.

“స్వామీ! ఏమిటో, మీ రన్నమాట నాకు పూర్తిగా అర్థం కాలేదు.” అని ప్రతిమాలుతున్నట్లు అడిగింది.

ఆయన నవ్వుతూ, “అమ్మా! నేను ఎంత మందినో చూశాను. కాని నీలాగా ఆదరంతో నా సంగతి తెలుసుకోవాలని అడిగినవాళ్ళే లేరు. నా కథ వినాలని నీకు ఆసక్తిగా ఉంటే అలాగే చెప్తాను. నాకు పెళ్ళయిన నాలుగు సంవత్సరాలకు ఒక ఆడపిల్ల పుట్టింది. మా చిట్టితల్లికి రెండేళ్ళు వచ్చేవరకు, మాకు

ఇంకొక పాప పుట్టాడు. వాడికి రెండో నెల రాగానే, మమ్మల్ని ఉదయగిరి నుండి రాపూరుకు మార్చారు. దేవుడా అంటూ భార్యా, పిల్లల్ని వెంటబెట్టుకొని ఉదయగిరి నుండి రాపూరికి వెళ్ళాను. ఆ ఊరికి పోయిన పది రోజులకు మా చిట్టిబాబుకు ఏదో జబ్బు చేసింది. కళకళలాడుతున్న బిడ్డకు గుణం దగిలి, సాయంత్రానికి మమ్మల్ని దుఃఖ సాగరంలో ముంచి వెళ్ళిపోయాడు. ఇదిగో ఈ పాపిష్టి చేతులతోనే నా బంగారు తండ్రిని తీసుకొనిపోయి మట్టిలో పూడ్చిపెట్టి వచ్చాను.

తర్వాత ఆరు నెలలకు రాపూరునుండి కనిగిరికి మార్చారు. జిల్లాబోర్డువారి ఆఫీసుకు పోయి అందరి కాళ్లు పట్టుకున్నాను. ప్రెసిడెంటుగారి ఇంటిచుట్టూ తిరిగి తిరిగి, ఆయనకు నమస్కారాలు చేసి చేసి విసుగుపుట్టింది. నేను బడిపంతుల్ని. చిన్నప్పటి నుండి సంస్కృతం, తెలుగు, ఇంగ్లీషు, హిందీ—అన్నీ చదువుతున్నాను. ఇంత విద్య మనదగ్గర ఉండి ఈ తిప్పలు బ్రతిమాలుకోవడం ఎందుకని? పోదాం ఏవూరైతే మనకేం? మన విద్య మన దగ్గర ఉన్నంతకాలం, మనసు నిబ్బరంగా ఉన్నంతవరకూ ఏ వూరైతే ఏం అనుకొని వెళ్ళాను.

ఆ వూరికి పోయిన నాలుగు నెలలకే మా అమ్మాయికి జ్వరం వచ్చింది. ఆ వూళ్ళో వైద్యం బాగా తెలిసినవాళ్ళెవరూ లేరు. ఏదో మాంద్యం చేసింది అని ఆ వూరిలో మా కోసం అవతరించిన విశ్వేశ్వరుడొకడు భేషజ మాత్ర చేతుల్లో పెట్టాడు. దానితో ఆ జ్వరం బ్రహ్మాండమయి పోయింది. మా బంగారు తల్లిని ఎట్లాగైనా బ్రతికించుకుందాం అని అవస్థలు పడ్డాను. ఎవరికైనా పెద్ద డాక్టర్లకు చూపిస్తే బాగుంటుందని ఎంతో ప్రయత్నించాను. మగవాణ్ణయి ఉండి ఆ రోజు ఆ ఊరిలో యాభై రూపాయలు సంపాదించలేకపోయాను. నా చిట్టిబాబును పాతిపెట్టిన ఈ పాపిష్టి చేతులతోనే నా బంగారు తల్లిని కూడా భూదేవికి అర్పించాను. ఇక మేమిద్దరం మిగిలాం. మాతోగూడా మేము ఆత్మశాంతి కోసం చదువుకొనే పుస్తకాల్ని మోసుకొని, అవే బిడ్డలుగా భావించుకొని మురిసుకుంటూ వుండేవాళ్ళం. ఒక సంవత్సరం గడిచిన తర్వాత ఆ వూరి నుండి వెంకటగిరికి వేశారు. ఇక ఎవ్వరి కాళ్ళూ పట్టుకోకూడదనుకున్నాను. నేనెవర్నయితే ప్రాణంకన్నా ఎక్కువగా ప్రేమించేవాణ్ణో ఆ బిడ్డలే నన్ను వదలి వెళ్ళిపోయినప్పుడు, మా పొట్టలు ఎక్కడ గడుపుకుంటే సరిపోదు? ప్రపంచంలో ఏ మూల వుంటేమాత్రం నాకేం? దుఃఖాన్ని అణచిపెట్టుకొని వెళ్లాను. ఆ వూరికి వెళ్ళిన ఆరు నెలలకు నా భార్యను పెద్దమ్మవారు పోసింది. ఒంటరిగా ఓర్పుతో సేవ చేశాను. నన్ను ఈ లోకంలో జీవచ్ఛవంలాగా బతకమని నా భార్య తన బిడ్డల దగ్గరికే వెళ్ళిపోయింది. ఈ పాపిష్టి చేతులతోనే దాన్ని బూడిద చేశాను.

అప్పటినుండీ, ఇంకా నేను బతుకుతూనే ఉన్నాను. నా భార్యా, నా చిట్టితల్లీ, నా బంగారు నాయనా ఎక్కడున్నారోనని వెదుకుతూనే ఉన్నాను." అని ఆ ముసలి ఉపాధ్యాయుడు తలవంచుకొన్నాడు. దుఃఖాన్ని జయించడానికోసం పోరాడుతున్న మహావీరునిలాగా, మెల్లగా చిరునవ్వు తెచ్చుకొన్నాడు. కానీ ఆయన కన్నీళ్లు సుందరమ్మ స్పష్టంగా చూసింది.

ఆమె దుఃఖాన్ని అణుచుకోలేక గడగడ వణుకుతూ, "ఇంతటి దుఃఖాన్ని మీ మనసులో ఎట్లా దాచిపెట్టుకున్నారు స్వామీ!" అని కళ్ళు తుడుచుకొంది.

ఆయనను తన ఒడిలోకి తీసుకొని పసిబిడ్డను ఓదార్చినట్లు ఓదార్చాలని ఆమె అనుకొంది. కానీ ఎందుకో భయపడింది. ఆయన్ను ఎలా సంతృప్తిపరచాలా అని ఆమె ఆలోచించి "స్వామీ! నన్ను మీ కుమార్తెగా భావించుకోరాదా? నేను మిమ్మల్ని నాన్నా, నాన్నా! అని పిలుస్తాను మీ కిష్టమేనా?" అన్నది సుందరమ్మ. ఆయన కళ్ళు ఆశాజ్యోతులలాగా వెలిగాయి. ఉదయిస్తున్న చంద్రబింబంలాగా వికసించింది ఆయన ముఖం. చనిపోయిన తన భార్యా, బిడ్డలు బ్రతికొచ్చినా ఆయన అంత సంతోషపడేవాడు కాదేమో!

"తల్లీ, తల్లీ! నీవు నాన్నా అని పిలుస్తానంటే నేనొద్దంటానా? నాకంతకంటే ఏం కావాలి బంగారుతల్లీ?" అని పిచ్చిగా అన్నాడు.

12

ఆ ఉపాధ్యాయుడు వచ్చాడు. సాయంత్రం ముప్పయింది. పిల్లల్ని మేకల మందను తోలుకొచ్చినట్లు తోలుకొచ్చాడు. అందరి కాళ్ళకూ గజ్జెలు కట్టివున్నాయి. అందరి చేతుల్లో కోలాట పుల్లలున్నాయి.

ఆయన చేతులు రెండూ పైకెత్తి, కోలాట పుల్లలు రెండు పట్టుకొని,

"మాకొద్దీ తెల్ల దొరతనము" అని ప్రజాకవి గరిమెళ్ళ సత్యనారాయణగారి పాట పాడుతూ,

"ఒరేయ్, పలకండిరా, పలకండి" అని పాట చెప్పున్నాడు. పిల్లలందరు కీచుగా పిట్టల్లాగా, పాడడం ప్రారంభించారు. విద్యాలయం ఒక్కసారి ఖంగున ప్రతిధ్వనించింది. సుందరమ్మ హృదయం ఒక్కసారి జల్లున పులకరించింది.

పిల్లలందర్నీ గుండ్రంగా నిలబెట్టి, ఆ ఉపాధ్యాయుడు పాట పాడుతూ, వాళ్ళచేత గంతులేయిస్తున్నాడు. వాళ్ళతో బాటే ఆయన ఒక పసిబిడ్డలాగా గంతులేస్తున్నాడు. పాపం ఆయనకు బాగా పాడడం కూడా చేతకాదు. కానీ ఆయన పాట చెప్పడం పిల్లలు ఖంగున పలకడం, వినడానికి చాలా సొంపుగా ఉంది.

ఏమిటో సందడిగా ఉందని దోవనబోయే మనుషులు ఒక్కొక్కరే రావడం ప్రారంభించారు. పాట పూర్తి అయిన తర్వాత, ఆ ఉపాధ్యాయుడు, చేతులెత్తి,

"భారతమాతాకు జై" అని పిల్లల చేత పలికించాడు: "మహాత్మా గాంధీ" అని ఆయన అనంగానే పిల్లలందరూ జై అన్నారు. ఆ వృద్ధుడు పిల్లల్నందర్నీ బాగా మళ్ళీ నిలబెట్టి,

"భారతదేశం, మన దేశంరోయ్, భారతీయులం, మనమేనోయ్, తెలుసుకోండోయ్, భారతీయులూ, తల్లికి వందనమోయ్." అని పాడుతూ, పిల్లల చేత గంతులు వేయించాడు.

పిల్లలందరూ పాడుతూ, కోలాటం వేస్తూ, ముసిముసి నవ్వులు నవ్వుకుంటూ, ఘల్లు, ఘల్లుమని గంతులేస్తూ ఉంటే, సుందరమ్మ మళ్ళీ

(మిగతా 60 వ పేజీలో)

అడ్డురాను!

ఒక తండ్రి కుమార్తెతో ఇలా అన్నాడు:

'నీవు ప్రేమించిన యువకుడు నా వద్దకు వచ్చి నిన్ను వివాహమాడతానని చెప్పాడు. దానికి నేనంగీకరించాను.'

'కానీ, నాన్నా! నేను అమ్మను వదిలివుండలేను!' అని అంటూ కంట తడి పెట్టింది కుమార్తె.

'అవునమ్మా, నాకు పూర్తిగా తెలుసు. అయినా నీ సుఖానికి నన్ను అడ్డు రానివ్వను. మీ అమ్మను కూడా నీతో తీసుకు వెళ్లు' అన్నాడు తండ్రి.

దేవాలయం

(26 వ పేజీ తరువాయి)

తన ఆశ్రమానికి మంచిరోజులొచ్చాయిగదా అని ఆనందంతో పొంగిపోయింది.

ఒకనాడు, అదేగోట్టు, గుడ్డి బిచ్చగాడు, తరంగాలు, అష్టపదులూ, త్యాగరాజ కృతులూ పాడుతుంటే, ప్రజలు కోలాహలంగా వచ్చి, సంగీతానికి తన్మయులై వింటూ ఉండేవారు. ఆ గుడ్డివాడు వెళ్ళిపోయి నప్పటినుండీ, సుందరమ్మ ఆశ్రమం గుడ్డిదై పోయింది. ఆమెను, ఆమె ఆశ్రమాన్ని ప్రజలు కొంతకాలం ద్వేషంతో చూశారు. కానీ మళ్ళీ ఎవరో, ఈ ముసలి ఉపాధ్యాయుడొచ్చాడు. మళ్ళీ ఆశ్రమానికి కళ తీసుకొచ్చాడు. జీవంలేని శవంలాగా ఉన్న ఆ తోటకు ప్రాణం పోశాడు.

ఆయన జాతీయ గీతాలు పాడుతూ పిల్లల చేత పలికిస్తూ నృత్యం చేస్తుంటే, ప్రజలందరు వచ్చి ఆనందించడం ప్రారంభించారు. పసి పిల్లలతో కూడా పసివాడులాగా ఎగురుతున్న ఆ డెబ్భై ఏళ్ళ ముసలి ఉపాధ్యాయుణ్ణి చూచి, సుందరమ్మకు నవ్వు ఎంత ఆపుకొన్నా ఆగలేదు. ఎంతో దుఃఖాన్ని కడుపులో దాచుకొని, అది మరిచిపోవడానికి; ఇలా పిల్లలతో ఆడుకుంటున్న దేమోనని సుందరమ్మ అనుకొంది. జాతీయ గీతాలు పాడడం అయిన తర్వాత, ఆ ఉపాధ్యాయుడు, అందరినీ కూచోబెట్టి, దేశంలో జరిగే సంగతులన్నీ చెప్పేవాడు.

మారుమూల వున్న ఆ గ్రామంలో, క్రమంగా ఆ ముసలాయన, దేశభక్తిని సృష్టించాడు. సత్యాగ్రహ పోరాటాలు, మన నాయకులు ఏవిధంగా ప్రభుత్వ నిరంకుశ విధానంవల్ల బాధపడుతున్నదీ, అన్నీ వివరించి చెబుతుండేవాడు. ఒకప్పుడు, దైవప్రార్థనలతో ప్రతిధ్వనిస్తున్న ఆ దేవాలయం ఇప్పుడు, ఆ ఉపాధ్యాయుని ఉపన్యాసాలతోనూ, జాతీయ గీతాలతోనూ ప్రతిధ్వనిస్తూ ఉంది....

లోకాని కేదైనా కొంత మంచి చేయాలని ఎవరైనా అనుకొంటే, అతణ్ణి మొట్టమొదట అజ్ఞానులైన ప్రజలు ఎదుర్కొంటారు. అతడెలాగో తంటాలుపడి, ప్రజల్ని తన వైపు తిప్పుకొనగలిగాడంటే అతణ్ణి ఆ రోజుల్లో వున్న పరదేశీయ ప్రభుత్వం తన యినుప పాదాలతో అణిచేస్తుంది.

ఆ ముసలి ఉపాధ్యాయుడు రామదాసు పంతులుగారి పరిస్థితి ఆ గ్రామంలో అలాగే తయారయింది.

ఒకనాడు పంతులుగారు పాఠశాల వాకిట నిల్చొని పిల్లలచేత ప్రార్థన చేయిస్తున్నారు. బాలబాలికలు భక్తితో చేతులు జోడించి, కళ్ళు మూసుకొని, రామదాసు పంతులుగారికి ఎదురుగా నిల్చొని ప్రార్థన చేస్తుంటే, పరబ్రహ్మ స్వరూపాన్ని కీర్తిస్తున్న దేవతల్లాగా ఉన్నారు వాళ్ళు. సూర్యకిరణాలు ఆ అమాయకులైన పసిపిల్లల చంద్రబింబాల్లాంటి ముఖాలపై పడి తళతళ మెరుస్తున్నాయి. సరస్వతీ ప్రార్థన అయిన తర్వాత, పిల్లలందరూ, వందేమాతరం గీతం పాడుతుండగా, ఇన్స్పెక్టరుగారు పాఠశాల నిర్వహణను పరీక్షించడంకోసం వచ్చారు.

రామదాసు పంతులుగారు కళ్ళుమూసుకొని ప్రార్థిస్తున్నారు. ఇన్స్పెక్టరుగారు వచ్చి ప్రక్కన నిల్చున్నారు. కానీ, ఆ ఉపాధ్యాయుడు మాత్రం ధ్యాననిమగ్నుడై వున్నాడు. పిల్లలు అలవాటు ప్రకారం వందేమాతరం గేయం పాడిన తర్వాత, "భారతదేశం మనదేనోయ్. భారతవీరులు మనమేనోయ్. తెల్లదొరలకూ భారతీయులూ తలలు వంచరోయీ" అని పాడారు.

కొంతమంది పిల్లలు ఇన్స్పెక్టరుగార్ని చూచారు కాని, చూచి కళ్ళుమూసుకొని మళ్ళీ ప్రార్థనలో నిమగ్నులయ్యారు.

ఆ పాటలు విని ఇన్స్పెక్టరుగారు ఉగ్రుడై పోయాడు.

"ఇదేనా నువ్వు నేర్పించే పాటలు, పిల్లలకు?" అని కోరచూపులు చూస్తూ రామదాసు పంతులుగార్ని అడిగాడు.

పంతులుగారు కళ్ళు తెరిచి అధికారిని చూచి వినమ్రుడై తలవంచుకొని, "దయచెయ్యండి" అని పాఠశాలలోకి దారి చూపించాడు. ఇన్స్పెక్టరుగారు ఆగ్రహావేశంతో ధూం ధాం అని ఎగిరి, "ప్రభుత్వానికి వ్యతిరేకమైన పాటలు, ప్రార్థనలో పాడించడానికి వీల్లేదు. నీకు ఉద్యోగం కావాలనుకుంటే, అలాంటి పాటలు పాడించవద్దు" అని మందలించి వెళ్ళాడు.

తర్వాత వారంరోజులు గడిచాయి. రామదాసు పంతులుగారికి ఉద్యోగం పోయినట్టు ఉత్తరువు వచ్చింది. ఆ పాఠశాలకు ఒక పంతులమ్మను, ఒక ఉపాధ్యాయుణ్ణి వేశారు.

ఉద్యోగం పోయిన తర్వాత, రామదాసు పంతులుగారు పూర్తిగా దేశసేవలో నిమగ్నులై పోయాడు.

ఇంటింటా రాట్నాలు సంగీతం పాడడం ప్రారంభించాయి. ప్రజలకు రామదాసు పంతులుగారిమీద ప్రేమ, గౌరవం ఎక్కువయ్యాయి. ఆయనను దైవసమానుడుగా భావించి, గ్రామస్థులు గౌరవించసాగారు.

ఒక మారుమూల ఉన్న కుగ్రామాన్ని ఆయన ఒక దివ్యక్షేత్రంగా మార్చేశాడు. దేశభక్తిని పురికొల్పి, మనుష్యుల్ని దేవతలుగా మార్చేశాడు.

దేశమంతా సత్యాగ్రహ పోరాటాలతో అల్లకల్లోలమైపోవడం ప్రారంభించింది. రామదాసు పంతులుగారు నాయకులను పిలిపించి గ్రామంలో ఉపన్యాసాలిప్పించాడు.

తర్వాత వారంరోజులకు ఒక లారీ నిండా పోలీసులు, తుపాకులతోనూ, లాఠీలతోనూ వచ్చి, రామదాసు పంతులుగార్ని అరెస్టు చేశారు. "ఈ ముసలివాణ్ణి పట్టుకుపోవడానికి ఇంతమంది రావాలి నాయనా!" అని పంతులుగారు పకపక నవ్వి, బయలుదేరాడు.

ఒక్క క్షణంలో ఊరంతా కదిలి, పంతులుగారికి వీడ్కోలివ్వడంకోసం వచ్చారు. అందరి హృదయాల్లోనూ ఏదో అర్థంకాని ఆవేదన కలచివేస్తోంది. అందరి ముఖాలూ ఆగ్రహంతో తల్లడిల్లి పోతున్నాయి.

సుందరమ్మ కన్నీటి ప్రవాహాన్ని పమిట చెరగుతో అద్దుకొంటూ వచ్చి,

"నాన్నా! మళ్ళీ ఎన్నాళ్ళకొస్తావు నాన్నా" అని గిజగిజలాడుతూ అడిగి, ఆ వృద్ధుని పాదాల్ని రెండు చేతులతో పట్టుకొని సాష్టాంగ నమస్కారంచేసి, గొల్లున ఏడ్చింది. ప్రజలందరి హృదయాలూ, ఒక్కసారి ఝల్లున కదిలిపోయాయి; అందరూ ఒకసారి కన్నీళ్ళు తుడుచుకున్నారు.

రామదాసు పంతులుగారు ఆమెను ఓదార్చి, "ఎందుకమ్మా! అంత ఇదవుతావు? పోయిన సంవత్సరం ఈ రోజుల్లో అసలు మీ వూరికే రాలేదు నేను. మీరెవరో, నేనెవరో! ఇదంతా ఒక నాటకం తల్లీ! జీవితం ఒక ప్రవాహం. కొత్తవాళ్ళు వస్తుంటారు, పాతవాళ్ళు పోతుంటారు. ప్రవాహం ఎప్పుడూ ముందుకే పోతూ ఉంటుంది. ఏడుస్తుంటావేమ్మా, ఊరుకుందువమ్మా" అని అన్నాడు.

రామచంద్రుడు తాతయ్యదగ్గరికి వచ్చి, తన ఆవేదన మాటల్లో చెప్పలేక, ఆయనను కౌగలించుకొన్నాడు. ఆ పసిబాలుణ్ణి ఆయన తల నిమురుతూ, ఓదారుస్తున్నాడు.

ఇంతలో ఒక పోలీసువాడు పంతులుగార్ని చెయ్యిపట్టుకొని లాగి, "స్వామీ! పదండి పదండి; మేం ఆలస్యం చెయ్యడానికి వీల్లేదు" అని పకపక నవ్వాడు. పోలీసువాళ్ళందరూ గొల్లున ఒక్కసారి నవ్వారు. ఆ మాటలు అన్న పోలీసువాడి టోపీ, - గాలిలో ఎగిరి

పోయి మనుషుల మధ్య పడింది. టోపీ పోగొట్టుకున్న పోలీసువాడు తన చేతినున్న ఒక లాఠీతో, ఆగ్రహంతో ఎగిసి తన్నాడు. ప్రజలందరూ పోలీసులపై పడ్డారు. పోలీసులు తుపాకులు పైకి కాల్చారు. కాని ప్రజలు భయపడలేదు.

పోలీసులకు, ప్రజలకూ కొన్ని నిముషాలు హోరాహోరీ పోరాటం జరిగింది. “ఊరుకుండండి” అని రామదాసు పంతులుగారు కేకలు వేస్తున్నాడు. ఆయన మాటలు వినేవాళ్ళెవరు? పోలీసులు మళ్ళీ తుపాకులు పైకి కాల్చారు. కానీ ప్రజలు ఏమీ చలించలేదు. పోలీసు అధికారి గుడ్డివాడైపోయాడు ఆగ్రహంతో. రివాల్వరు పేల్చాడు.

సుందరమ్మ నేల కొరిగిపోయింది. ఆమె హృదయంలోనుండి రక్తప్రవాహం, కాలువలు కట్టింది. “రామా రామా!” అంటూ సుందరమ్మ కన్ను మూసింది. “అమ్మా, అమ్మా!” అంటూ రామచంద్రుడు వలవల ఏడుస్తూ తల్లిపై పడ్డాడు. రామదాసు పంతులుగారు గుండెలు బాదుకుంటూ వచ్చి, ఆమె తల చేతుల్లోకి తీసుకొని, కన్నీటి బొట్లు కార్చాడు. ప్రజలందరూ సుందరమ్మ చుట్టూ మూగి, దుఃఖావేశంతో విలపించారు. ఆ పోలీసుల్ని, రివాల్వరు పేల్చిన అధికారిని ఆగ్రహంతో చూచారు. కానీ, వాళ్ళను దుఃఖం నిర్వీర్యులుగా చేసింది.

రామదాసు పంతులుగార్ని పోలీసులు లారీలోకి లాక్కుపోయారు. సుందరమ్మ శరీరాన్ని ప్రజలు తీసుకొనిపోయి, ఆమెకు ప్రియమైన ఆ దేవాలయం ప్రక్కనే సమాధి చేశారు. సుందరమ్మ భర్త, రామచంద్రుణ్ణి కౌగలించుకొని పసిబిడ్డలాగా విలపించాడు.

తన భర్త అమాయకుడని సుందరమ్మకు తెలుసు. ఎప్పుడైనా ఆయన సంగతి ఆమె ముందు ప్రస్తావిస్తే, “ఆయన దేముంది అమాయకుడు” అని అంటూ ఉండేది. ఆమె అతని అమాయకత్వాన్ని ప్రేమించింది. గౌరవంతో అతన్ని తను బతికినంత కాలం చూచింది.

రామదాసు పంతులుగారి హృదయం తుపానుతో అల్లకల్లోలమైన సముద్రంలాగా మారిపోయింది.

ఆమె చేసిన నేరం తన దేశాన్ని తాను ప్రేమించడం. అదే ఆ రోజుల్లో బ్రహ్మాండమైన నేరం.

రామదాసు పంతులుగారిని అరెస్టు చేసిన మరునాటిరోజు నాలుగు లారీలనిండా పోలీసు లొచ్చి, గ్రామం అంతా గాలించి యాభై మందిని అరెస్టు చేసి తీసుకుపోయారు. గ్రామమంతా నిరాశతో అంధకారయుతమై పోయింది.

రామచంద్రుడు తల్లికోసం దిగులుపడి దేవాలయం ముందు కూచొని, కన్నీరు కారుస్తూ ఉండేవాడు. ఆ ప్రాణంలేని దేవాలయం, సుందరమ్మ సమాధి ఆ పసిబిడ్డను దీవిస్తున్నట్లు చూస్తూ ఉండేవి.

గ్రామస్థులు కొంతమంది దీనమైన ముఖాలతో సాయంత్రం కాగానే వచ్చి, ఆ తోటలోని దేవాలయం దగ్గర మూగొని, రామచంద్రుణ్ణి ఓదారుస్తూ ఉండేవారు. ఊరిలోని స్త్రీలందరూ, ఆ తల్లిలేని బిడ్డకు తల్లులయ్యారు.

“రామదాసు పంతులుగారు ఇంకెప్పుడొస్తారో” అని గ్రామస్థులు రోజులు లెక్కపెట్టుకుంటూ ఉండేవారు. ఆ దేవాలయం వాళ్ళను సానుభూతితో చూస్తున్నట్టుండేది. రామదాసు పంతుల్ని త్వరగా విడుదలయ్యేట్లు చెయ్యమని ప్రజలు దేవుణ్ణి ప్రార్థిస్తుండేవారు. వస్తాడు—రామదాసు పంతులొస్తాడని అందరూ ఎదురు చూచారు. కానీ, ఆరు సంవత్సరాలు గడిచినా ఆయన తిరిగి రాలేదు. జైల్లో జబ్బుచేసి, కృశించి, ఆయన తెల్లదొరల ప్రభుత్వానికి బలైపోయాడు. మళ్ళీ ఆ గ్రామానికి తిరిగి రానేలేదు—ఆ గ్రామస్థులకు రామదాసు పంతులుగారు జ్ఞాపకానికొస్తే వాళ్ళ హృదయాలు ఆవేదనతో క్రుంగిపోయేవి. అందరూ వచ్చి ఆ దేవాలయం ముందు కూర్చునేవారు. అప్పుడే వారి మనస్సులు, కొంత బరువు తీరినట్లుండేవి. ఆ దేవాలయాన్ని పక్కనున్న సమాధిని చూస్తుంటేనే ప్రజలకు హృదయం తేలిక పడుతున్నట్లుండేది.

ఆ సమాధిలో వున్నది సుందరమ్మ, ఆ సమాధి పక్కనున్న దేవాలయం క్రిందనున్నది, ఆమెకోసం తపించి, ప్రాణాలు పోగొట్టుకున్న ఒక సన్యాసి. కానీ వాటిని సమాధులనటంలేదు ప్రజలు. దేవాలయమనే పిలుస్తున్నారు.

(సమాప్తం)

కోతి మార్కు నల్ల పళ్ళపొడి

స్థాపితము 1911

హైదరాబాద్ బ్రాంచి: సుల్తాన్ బజార్ సెంట్రల్ బ్యాంక్ ఆఫ్ ఇండియాకు
ఎదురుగా హైదరాబాద్, (దక్కన్).